

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 1

ISSN 0350-185X
UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVII, No. 1

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Predrag Piper, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE
2021

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 1

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појковић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пијер, др Слободан Реметић, др Јелица Сијојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2021

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ = South slavic philologist / главни уредник Рајна Драгићевић. - [Штампано изд.]. - Књ. 1, св. 1/2 (1913); књ. 2, св. 1/2 (1921)-књ. 11 (1931); књ. 12 (1933)-књ. 17 (1938/1939); књ. 18, св. 1/4 (1949/1950)- . - Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913; 1921-1931; 1933-1939; 1950- (Београд : Планета принт). - 24 cm

Полугодишње. - Текст ћир. и лат. - Друго издање на другом медијуму:
Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763
ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог
COBISS.SR-ID 615183

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Миливоје Алановић, др Јасна Влајић-Поповић, др Јасмина Грковић-Мејџор,
др Рајна Драгићевић, др Владан Јовановић, др Милош Ковачевић,
др Александар Милановић, др Мотоки Номаћи, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Људмила Поповић, др Слободан Реметић, др Стана Ристић,
др Драгана Вељковић Станковић, др Јелица Стојановић, др Марија Стефановић,
др Срето Танасић, др Божо Ћорић, др Данко Шипка, др Гордана Штрбац

Ово издање финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 24. марта 2021.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Лектура и коректура
Дивна Продановић

Припрема за штампу
Давор Палчић (palcic@eunet.rs)

Штампа
Планета принт
Виноградски венац 9, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Александр Б. Лома: Порекло речи <i>мазија</i> 'челик'	9
Александр Б. Лома: Происхождение слова <i>мазија</i> 'сталь'	26
Aleksandar B. Loma: The Origin of the Word <i>Mazija</i> [Steel]	27
Најда И. Иванова: Погледи Јована Стерије Поповића на језик псевдонауке у комаду <i>Судбина једног разума</i>	29
Найда И. Иванова: Взгляды Йована Стерии Поповича на язык псевдонауки в пьесе <i>Судбина једног разума</i>	49
Najda I. Ivanova: On Jovan Sterija Popović's Conception of the Language of Pseudoscience Propounded in the Play <i>Судбина једног разума</i> [The Destiny of One's Reason]	49
Радмило Н. Маројевић: Лексичка хомонимија као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог <i>Шћейана Малог</i>)	51
Радмило Н. Мароевич: Лексическая омонимия как лингвотекстологическая задача (на материале поэмы «Щепан Малый» Петра Негоша)	73
Radmilo N. Marojević: Lexical Homonymy as a Problem of Linguistic Textology (Based on Njegoš's Epic <i>Stephen the Little</i>)	73
Ана Кречмер: Нека размишљања о словенском глаголу (типолошки приступ)	75
Анна Кречмер: Некоторые размышления о славянском глаголе (типологический подход)	95
Anna Kretschmer: Some Thoughts on the Slavic Verbal System (a Typological Approach)	96
Motoki Y. Nomachi: The Kashubian Indefinite Marker <i>Jeden</i> 'One' and Its Grammaticalisation	97
Мотоки Номати: Неодређени маркер <i>jeden</i> 'један' у кашупском језику и његова граматикализација	109
Мотоки Номати: Неопределенный маркер <i>jeden</i> (один) в кашубском языке и его граматикализация	110
Јулија Л. Шапич: О пространственных фрагментизаторах в функции временной локализации	111
Јулија Л. Шапић: О просторним фрагментизаторима у функцији локализације времена	124
Juliya L. Šarić: On Spatial Fragmentisers as Temporal Localisation Markers	125
Јована Б. Јовановић: Пејоративи у номинацији човека у српском језику	127
Јована Б. Јованович: Пейоративные названия лиц в сербском языке	160
Jovana B. Jovanović: Pejorative Terms for People in the Serbian Language	161

- Ана В. Миленковић: Концептуализација примарних емоција у српском језику (на примеру глагола са значењем *радосићи*, *туже*, *сјраха* и *љутиње*) 163
- Ана В. Миленкович: Концептуализација первичних емоциј у српском језику (на примере глаголов со значением *радости*, *печали*, *страха* и *гнева*) 184
- Ana V. Milenković: The Conceptualisation of Primary Emotions in the Serbian Language (the Case of Verbs Expressing *Joy*, *Sadness*, *Fear* and *Anger*) 185

Некролози

- Академик Милорад Радовановић (1947–2020)
(Предраг Пипер) 187
- Владимир Павловић Гутков (1934–2020)
(Срето З. Танасић) 193

Хроника

- Међународна научна конференција *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема*. Институт за српски језик Српске академије наука и уметности. Београд, 28–30. октобар 2020. г.
(Јована Б. Јовановић) 199

Прикази и критика

- Радивоје Младеновић. Говор северношарпланинске жупе Сирињ. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/1* (2019): стр. 1–1047 (Марина С. Јуришић) 219
- Бојана Вельовић. Синтакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/1* (2018): стр. 1–476 (Радивоје М. Младеновић) . 227
- Недељко Богдановић. Пастирски речник југоисточне Србије. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/2* (2019): стр. 638–739 (Татјана Г. Трајковић) 233
- Славянская дэрыватаграфія*. А. А. Лукашанец (нав. рэд.). Мінск: Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа, Беларускі камітэт славістаў, Камісія па славянскім словаўтварэнні пры Міжнародным камітэце славістаў, 2020, 362 с. (Билана Ж. Марић) 237
- Милош Ковачевић. *Кроз синтаксу српскога језика*. Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 2020, 387 стр. (Марина М. Николић) 244

Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик. <i>Когнитивни њравац у српској еџнолингвистици – џочеци развоја и акџуелни џроблеми</i> . Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 403 стр. (Гордана Р. Штрбац)	249
Слободан Новокмет. <i>Називи живоџиња у српском језику: семантичка и лингвокулџуролошка анализа</i> . Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 340 стр. (Драгана М. Ратковић)	262
Санја Krimer-Gaborović. <i>Prepoznavanje i imenovanje boja u engleskom i srpskom jeziku</i> . Novi Sad: Filozofski fakultet, 2019, 351 str. (Ивана Лазић Коњик)	271
<i>Кругови Ирене Грицкаџи (семантичко-грамаџичка исџраживања савременог српског језика)</i> . Рајна Драгићевић (ур.). Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020, 587 стр. (Весна С. Николић)	282

Библиографија

Библиографија за 2019. годину расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској (Ана В. Голубовић)	295
---	-----

Регистри

Регистар кључних речи LXXVII књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 1	409
Регистар имена LXXVII књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 1	411
Напомена	449

Кругови Ирене Грицкаї̄ (семантичко-граматичка испраживања савременог српског језика). Рајна Драгићевић (ур.). Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020, 587 стр.

Средином 2020. године, у издању Савеза славистичких друштава Србије, објављен је зборник семантичко-граматичких радова Ирене Грицкат под насловом *Кругови Ирене Грицкаї̄*.¹ Како би се разумео овај занимљиви наслов, али и сама концепција зборника, мора се кренути од уводне студије уреднице Рајне Драгићевић *Научни и уметнички кругови Ирене Грицкаї̄* (9–44). У првом делу овог чланка, Р. Драгићевић говори о животу Ирене Грицкат, њеној богатој библиографији, њеним широким интересовањима, немирном духу, опијеношћу планинарењем, замишљеношћу над наизглед неважним детаљима – једној Ирени Грицкат какву је мало ко имао прилике да упозна. Други део рада говори о овој чувеној лингвисткињи као лексикографу и семантичару. Како Р. Драгићевић истиче, радови И. Грицкат могу се поделити на оне о савременом српском језику и оне дијахронијске усмерене, док се синхронијски радови даље могу поделити на оне који су посвећени семантици (лексикологији и лексикографији) и на оне који се баве граматичким питањима. У овом делу чланка, Р. Драгићевић наводи да најзначајнији период стваралаштва И. Грицкат представљају шездесете године ХХ века и да се у том периоду она први пут бавила лингвистичким темама којима се касније много пута враћала. Њени приступи су, како Р. Драгићевић наглашава, свеобухватни – „одређено језичко питање она је разрађивала и синхронијски и дијахронијски, и граматички и семантички, и србистички и славистички“ (стр. 13). И. Грицкат се осамдесетих и деведесетих година често враћала својим старим темама, полазећи од сопствених закључака до којих је дошла шездесетих година, при чему „закључке обично није кориговала, само их је разрађивала и прецизира-

¹ Зборник *Кругови Ирене Грицкаї̄* читаоцима је доступан како у штампаном, тако и у електронском облику на интернет страници Савеза славистичких друштава Србије (www.ssds.org.rs).

ла, старе примере допуњавала новим, неке проблеме који су у радовима из шездесетих били тек назначени обрађивала је и заокруживала“ (стр. 13). Највећу инспирацију за своја семантичка истраживања И. Грицкат је налазила у свом раду на изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*, али и у својој билингвалности. У својој уводној студији, Р. Драгићевић даље говори о теоријско-методолошком приступу И. Грицкат, њеном односу према литератури, њеном језику и стилу, који неретко из научног прелазе у књижевноуметнички или пак језик и стил природних наука (нпр. „центрипетална семантика“, „крњење чисте лексикографске архитектоники“, „замишљива имперфектизација“ и сл.), као и о најчешћим темама њених истраживања, попут глаголске деминуције, глаголског вида, префиксације и сл. У центру њених семантичких интересовања нашла су се питања утицаја контекста на значење, семантике прилога, семантике глагола, антонимије, што Р. Драгићевић у свом чланку врло студиозно представља кроз саме радове И. Грицкат, осврћући се често на њене термине попут *значење ујџиска на око*, *џлајџисемија*, *хејџеросемија*, *кријџосемене* и *кријџосџилеме*, *мејџасемија* и сл. Један део своје уводне студије Р. Драгићевић је посветила Ирени Грицкат као есејисти, имајући пре свега у виду чланке које је она објављивала у *Полиџици*, а у којима је са читаоцима делила „своја размишљања о науци као облику људског стваралаштва, утиске о прожимању науке и уметности, дилеме о значењима речи и проблемима њихове лексикографске обраде, разматрања о српском језику током средњег века“ (стр. 27). Једна од тема којој се И. Грицкат у својим есејима често враћала јесте веза између науке и уметности, доводећи у једном од својих текстова у везу чак и владику Николаја Велимировића са Ајнштајном. Обавештавала је И. Грицкат читаоце *Полиџике* и о тешкоћама са којима се лексикографи свакодневно суочавају у свом раду, посебно при обради најпростијих речи, као што су *и* или *да*, о 51 значењу глагола *имајџи*, о односу између синтагми *сџуб вајџре* и *сџуб од човека* или пак лексема *нереално* и *иреално*, *неморално* и *аморално* и сл. Уводна студија Р. Драгићевић завршава се осветљавањем Ирени Грицкат као песникиње. Овај део уводног поглавља даје заправо исцрпну и танану научну анализу језика 28 песама И. Грицкат објављених у збирци *Циклида* (2002), односно њених лексема попут *безгласје*, *бесмрђе*, *зајонође*, *расвиђе*, *очезнуђе*, *крхуџак*, *властиво* итд. На самом крају, Р. Драгићевић нам открива и неколико цитата које је И. Грицкат бележила на листовима хартије у неким својим тешким тренуцима и поклонила их проф. Даринки Гортан Премк, а рекло би се да се највећи део записа односи на снагу духа, што много говори и о самој Ирени Грицкат.

За уводном студијом *Научни и уметнички кругови Ирени Грицкај* следи *Реч уредника* (45–47), у којој Рајна Драгићевић објашњава да

овај зборник није замишљен само као публикација у част Ирени Грицкат (будући да се 2019. навршило десет година од њене смрти) већ је његово објављивање представљало насушну потребу српске славистике. Уредница даље објашњава и сам наслов зборника – *Кругови Ирени Грицкај* – и истиче да се он наметнуо из више разлога. Као прво, како Р. Драгићевић истиче, „интересовања Ирени Грицкат налик су круговима који имају сопствени идентитет, али се и преплићу – лингвистика, лексикографија, есејистика, поезија, музика, математика, превођење јесу кругови у којима се кретала Ирена Грицкат и та бројна интересовања обележила су њен живот“ (стр. 45). Као друго, и у лингвистичким радовима И. Грицкат видљиви су кругови – неким својим анализама започетим 60-их година И. Грицкат се враћала и по неколико пута током живота. О овоме сведочи и сам Садржај овога зборника: радови су подељени у најважније тематске целине, које су овде дате као поглавља, а унутар сваког од њих истраживања су распоређена хронолошки, према години првог објављивања. Ако се погледа година која је поред сваког рада дата у загради, увиђа се да је сваку тему И. Грицкат отварала шездесетих година XX века, враћала јој се осамдесетих или деведесетих година, да би коначну реч о њој дала пред крај свог живота. И сам њен живот подељен је у два круга – руски и српски, а Р. Драгићевић указује и на то да се и сама збирка песма И. Грицкат зове *Циклоида*, а једна од песама (којом се и завршава *Реч уредника*) носи наслов *Обруч*.

Сам Зборник је подељен у девет поглавља, у којима су радови тематски груписани, мада, како сама уредница истиче, у сваком поглављу постоји бар један рад који би се с правом могао уврстити и у неко друго поглавље или чак у више њих. У првом поглављу – *Глаголска семантика* – налазе се два рада: *Развој значења глагола имати* (51–68) и *Шта све значи значити* (69–73). У првом раду И. Грицкат полази од претпоставке да велико шаренило у семантици и синтаксичкој употреби глагола *имати* потиче донекле и од тога што су се у тај глагол слила два прасловенска глагола: „**ǰęti jьtǫ*, одн. његов итератив *imati-jemǫ* и атематски глагол *imęti, imatъ*. Глагол *ǰęti* значио је, отприлике, *узети*, *ухвати* (*имати*, *свршени вид*; према томе, *имати* је значило *узимати*, *хвата*). Поред њих је стајало *imęti* са значењем трајнога *habere*“ (стр. 51). У наставку чланка, ауторка анализира еволуцију значења глагола *имати*, од поседовања нечега конкретног, неодвојивог од самог човека (*имати нос*, *глас*), преко нечега што је одвојено од човека, али је у његовој власти (*имати њрсиен*, *лулу*, *йса*), до неких врло апстрактних појмова (попут *имати айетиши*, *муку* и сл.), али – како сама истиче – немогуће је „претендовати на тачан опис еволуције коју су доживела значења овог глагола, праваца у којима су се она претакала из једног фигуративног схватања у друго“ (стр. 55). И. Грицкат нам кроз веома занимљиве при-

мере попут *имаши да чекаши, имам да вам саопшћим, имао је о јесени сина жениши, имам ти нешто казаши* и бројних других илуструје много тананих значењских прелива и прелаза глагола *имаши*. Други рад првог поглавља посвећен је сложеној семантици глагола *значити* и проблемима речничке идентификације значења. И. Грицкат говори заправо о фигуративној употреби речи која је фиксирана у језику и оној која је нефиксирана и која се остварује на различитим ступњевима одстојања од основног значења и закључује да се речи могу употребљавати „неограничено разнолико при слободном третирању њихових семантичких врела“ (стр. 72), што лексикографски посао чини веома компликованим. Ауторка поставља питање која је граница између речничке остварљивости смисаоних интерпретација и потпуно ванлексикографског живота речи и закључује да је некада теже обрадити неку лексему у детаљном описном речнику него сложено одредницу у енциклопедији.

Друго поглавље – *Прилошка семантика* – обухвата шест радова, што нам већ само по себи говори колико је семантика ове врсте речи заокупљала пажњу И. Грицкат. Проблем прилошке семантике ауторка је отворила 1961. године радом *Прилози и њихов однос према придевима и придевским речима* (77–86). У њему она осветљава семантичке преливе између прилога и придева и анализира граничне случајеве попут *Ми смо здраво, Он је седео тужно, Дошао је сејно* и сл., при чему закључује да што прилог више значи квалитативни опис начина вршења радње (*тихо, марљиво, енергично*), а мање стање које се приписује самом субјекту (*тужно, весело*), то су могућности за стављање прилога веће, а да су најнеповољнији случајеви за везу глагола и прилога они када су глаголи медијални, а прилози значе стање (стр. 80). У примерима као што је *Лежи тужно*, И. Грицкат говори о значењу *ушиска на око*. О вези између прилога и придева ауторка говори и из перспективе полусложеница (*бело-црвена застава*) и правих сложеница (*народноослободилачки*), посебно се задржавајући на примеру Исидоре Секулић *врело виолејан*. У последњем делу овог рада, И. Грицкат говори о занимљивој појави да се од неких придева прилози граде без икаквих потешкоћа, али да има и оних који имају више значења, при чему се прилози могу изводити само од појединих (нпр. *вредан : вредно*, када *вредан* значи *марљив, тиродољубив*, али када *вредан* значи *драгоцен, скупоцен*, онда он по правилу нема прилога), као и оних према којима се прилог може замислити само с насиљем над сопственим језичким осећањем или уз допуштање неубичајених стилских слобода. На овом месту ауторка поставља важно питање *Шта је то ушисће „ближе одређивање“* и, између осталог, констатује да је могућност ближег одређивања глагола и придева знатно суженија него код именица, па да зато и има придева поред којих нема одговарајућих прилога (стр. 85), а да стварање нових прилога према

постојећим придевима „одиста удара извештан печат на стил појединих књижевника“ (стр. 86). Семантици прилога се И. Грицкат враћа већ 1962. године, када је објављен рад *О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику* (87–97). Тема овог чланка јесу извесни српскохрватски прилози за место, као и синтагме са месним прилошким значењем, који могу да значе подједнако и одредбу за правац кретања и одредбу за бављење на једном месту (који имају, дакле, и акузативно и аблативно и локативно значење), при чему ауторка истиче да се чак може рећи да већина месних прилога и велики број синтагми за одређивање места показује ово необично својство. И. Грицкат кроз рад анализира, између осталих, прилоге попут *где* (где идеш? : где си?), *овде* (он ће доћи овде : он ће седети овде), *најред* (иди напред : остани напред), *унуџра* (улазимо унутра : седимо унутра) итд., као и предлошко-падежне конструкције попут *до + генијив* (дошао је до зида : седи до зида) и сл., покушавајући да одгонетне разлоге овакве прилошке семантике. Године 1983. ауторка се поново враћа прилозима и у *Јужнословенском филологу* публикује рад *О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци* (99–145). У питању је чланак у којем И. Грицкат даје преглед неких тврдњи и анализа које се односе на адвербе, али ни овог пута не изостаје анализа ове врсте речи од стране ауторке. Како она сама истиче, „у расправи се, дакле, преплиће један одсечак из историје науке о нашем језику са одговарајућим одсечком из историје језика“ (стр. 100). Сам чланак условно се може поделити на три целине: у првој се представљају поглавља о прилозима у црквенословенским и старијим српскохрватским уџбеницима, у другом се даје приказ новијих српскохрватских граматика и другачијих погледа на проблем прилога (ставови, између осталог, А. Белића и М. Стевановића), док је трећа целина посвећена модерним расправама, пре свега Милке Ивић, и обради прилога у Речнику САНУ. Само нека од веома значајних и инспиративних запажања И. Грицкат о прилозима јесу да је „комплекс који се у граматичкој назива једним именом 'прилози' оптерећен опсежном проблематиком“ и да се сами прилози појављују у реченицама „са више неједнакости него што се понекад појављују речи подведене под различите граматичке врсте“ (стр. 101). Поред тога, ауторка истиче да „прилози – при чему првенствено у положају поред глагола – као ретко која врста, или чак као ниједна друга, могу да допринесу одређеном типу исказивања мисли које није непосредно референцијално, него асоцијативно“ (стр. 103). Као неко ко је и сам радио лексикографски посао и зна са чиме се све лексикографи у свом раду суочавају, Ирена Грицкат у овој обимној студији о прилозима говори и о начину њихове речничке обраде. Како ауторка сликовито објашњава, речник тумачи изоловане речи, а свака изолована реч „носи у себи семантички набој који је и креиран и креативан у међулексичким

додирима“, па је стога задатак лексикографа „да разјашњава добијене резултате тих додира“ (стр. 128). Обиље грађе коју ауторка у овом раду излаже и анализира отвара нова питања и, као и увек када су текстови И. Грицкат у питању, инспирише на даља истраживања. Четврти рад другог поглавља – *Прилошке речи њосмајране кроз феномен антионимије* (147–174) – у причу о адвербима уводи још једну од омиљених тема И. Грицкат, а то је антонимија. Ауторка је у овом чланку показала да антонимични прилози у многим случајевима не стоје у значењској равнотежи и да се супротстављеност глаголских радњи не може увек на лексичком плану постићи супротстављеним прилошким одредбама. Грађа је у раду најпре подељена у две велике категорије: у првој су примери са прилозима особинских значења у широком смислу, а у другој примери са прилозима димензионалних значења (просторних и временских). Примери из прве групе подељени су даље у три скупине на основу критеријума ремећења могућности употребе антонимичних прилога са истим глаголом, а слична је подела дата и у вези са примерима из друге групе. У наставку рада анализирају се примери попут *њојло се обући / *хладно се обући, њросјо / *комјликовано решиши задајак, широко ојворити њрозор / *уско ојворити њрозор, крајко њодишишати / *дугачко њодишишати* и сл., траже се разлози овакве семантичке неравнотеже и објашњавају суптилни семантички прелази од благог значењског померања до потпуне семантичке запреке при употреби антонимичних адверба. Како сама ауторка на крају чланка истиче, студије овакве врсте нам омогућавају „да се осведочимо о изузетно сложеним семантичким таласањима испод површине просечне језичке компетенције“ и „да се изналазе друкчији слојеви, запретаније изосемске контуре, него што то бива када речничка обрада даје само површинске дефиниције, ослоњене на исправност површинских идентификација“ (стр. 174). Још један у низу радова о прилозима јесте и чланак *О неким значењима у заменичким (и њрилошким) речима на к-* (175–177) из 1996. године. У овом кратком тексту И. Грицкат говори о томе како у речима заменичког порекла на к-, осим упитног и односног значења, може постојати и допусно, а може се јавити и својеврсна семантика генерализованости, као у примерима *ко год : свако ко*. Поглавље посвећено прилошкој семантици завршава се радом *Појаве метафоричности у њрилозима* (179–187). Средиште овог чланка представља егземплификација метафоричних помака у прилозима као детерминаторима глагола. Грађа у којој су примери попут *најукло се јаве њорњи њреко жуја, згуснујо њоче своје казивање, жедно је слушала очево чињање, равница заилази језичасјо међу висоравни, одвраћао им је зубасјо, њође меко њо дворитију, не гледај ме њако дебело* и сл. омогућила је И. Грицкат да трага за резултатима „додира“ међу речима,

за „таласањем“ семантике фигуративно употребљених адвербијалних лексема и да се поново врати свом термину „значење утиска на око“.

Треће поглавље – *Семантика нејроменљивих речи* – обухвата два рада: *Семантички појенцијал у неким нејроменљивим речима* (191–195) и *О предлогу за у српском језику* (197–201). Наслов првог чланка још једном сведочи о томе да Ирену Грицкат нису интересовала само остварена значења лексема већ и она која су у сфери потенцијалног. Пре свега на примеру везника *али*, *а* и *и*, ауторка у овом раду показује да се они, у извесним синтаксичко-семантичким положајима, услед суптилних значењских варијетета, могу међусобно замењивати и својом прецизно одабраном употребом указивати на танане диференције у реченицама у које су стављени. Она даље објашњава да би се разлог за такву употребу могао потражити на неким „криптосемантичким“ равнима и у неким психолошким чиниоцима. У раду који је посвећен предлогу *за*, И. Грицкат даје уопштени преглед у вези са овом лексемом, а поставља и једно веома занимљиво питање: Да ли значења леже у самим предлозима или се о томе може говорити тек у вези са њиховим конкретним синтаксичким позицијама? Она истиче да је несумњиво да и само *за* већ „значи“, или, тачније, асоцира на појам *иза*, *позади* и сл., али да је то само једно од његових многобројних значења. Семантичку дисперзију предлога *за* И. Грицкат илуструје на примеру његове обраде у Речнику САНУ, где се под тачком један објашњава да овај предлог примарно указује на положај са задње стране нечега, при чему ауторка додаје да значење кретања за нечим може добити значењску процену настајања у времену (*муња за муњом*), али да ову темпоралну димензију не треба тумачити као пренесено значење, већ као пример за широкозначност. И. Грицкат даље издваја и остала значења предлога *за*, као што су, на пример, значење хватања, везивања, спајања (*хваћајући за руку*); значење упућивања, финализације, односно важења, службе (*писмо за пријатеља*, *прелаз за пешаке*); дораслост, спремност (*сипасати за војску*); заузимање, подршка (*гласати за некога*); циљ кретања (*иде за Суботицу*); потреба, жеља (*велика изражња за грођем*), као и многа друга значења.

Четврто поглавље – *Творбено-семантичке одлике деминутива* – започиње радом *Деминутивни глаголи у српскохрватском језику* (205–253). У питању је антологијски чланак И. Грицкат, у којем је проблем глаголске деминуције постављен врло широко – дијакронијски и синхронијски, србистички и славистички, граматички и семантички. Чланак започиње констатацијом да је српскохрватски језик далеко више од осталих словенских језика развио категорију деминутивних глагола и да располаже разноврсним обличким средствима глаголске деминуције. Једна од занимљивијих констатација у вези са деминуцијом уопште јесте да се глаголима, приликом модификације њихових значења, може придати

веома много значењских компонената, док се при деминуцији именица постиже било значење умањења, било значење фамилијарнијег, нежнијег или немарнијег става према предмету (стр. 207). Како И. Грицкат даље наводи, најраспрострањеније средство глаголске деминуције у српскохрватском језику јесте додавање глаголских суфикса на корен глагола и у наставку рада ауторка издваја деминутивне суфиксе и за сваки наводи велики број примера. У наставку текста, следи анализа префикса који учествују у деминуирању глаголских лексема, а рад се завршава неким споредним и мање фреквентним начинима стварања глаголских деминутива. За овом исцрпном и студиозном анализом деминутивних глагола и представљања богатог репертоара средстава којима се деминуција код глагола постиже следи чланак *Значења афиксалне глаголске деминуције* (255–263), у коме је до пуног изражаја дошао изванредни дар И. Грицкат за уочавање тананих семантичких нијанси у семантици деминутивних глагола. У овом раду је ауторка показала да глаголски деминутиви немају обавезно деминутивну семантику, већ веома широки спектар семантичких реализација, нпр. радња се врши у кратким одсецима (*сїао звиждукаїи хладан јесенски вјеїар*), радња се врши тише или тихо (*їшу је кашљуцала слабаїна дама*), радња се врши овлаш (*сїаде їрсїом койкаїи їо їейелу који се одавно угасїо*), радња се врши нервозно (*луїкала несїрїљиво врїком десне ноге*) итд. Са испитивањем деминуције и сагледавањем старог питања из нових углова И. Грицкат наставља 1995. године, када је објавила чланак *О неким особеностїма деминуције* (265–297), у којем сагледава сличности и разлике између именичких, придевских и глаголских деминутива насталих префиксацијом и суфиксацијом и даје њихову својеврсну систематизацију. Један од најважнијих доприноса овога рада, а уједно и највећа разлика у односу на претходна два, јесте управо у томе што су у њему анализирани и именички и придевски деминутиви, а самим тим и суфикси попут *-ч(ац)*, *-(ч)ак*, *-ч(ић)*, *-ч(ица)*, као и префиксали попут *їодебео*, *їовисок*, *омален*, *осредњи*, *їрїїросї* и сл.

Пето поглавље – *Семанїичко-граманїичка улога їрефиксације* – окупља три веома важна и инспиративна рада. У раду *Шїа даје за їроучавање глаголске семанїичке чисїа (граманїичка) їрефекїизација їуїем їрефиксације* (301–307), И. Грицкат заступа став (који, како и сама истиче, није општеприхваћен у науци) да се префиксацијом може остварити чист видски однос између имперфективног и перфективизованог глагола, као у примеру *їисаїи – найисаїи*. Читаву ову причу усложњава појава тзв. трећих чланова спреге, односно секундарно имперфективизованих префиксираних глагола (*ронїїи – заронїїи* и *зароњаваїи*). Говорећи о појави трећих чланова и анализирајући примере попут *брисаїи – обрисаїи*, *убрисаїи*, *избрисаїи* или *їрїаїи – наїрїаїи*, *сїрїаїи* и сл., ауторка долази до појма *хеїеросемије* и закључује да

„хетеросемији имперфективних глагола одговара хетероморфија перфективних“ (стр. 303). Као што је то и иначе чинила, И. Грицкат се овој теми вратила и у раду *Одлике глаголског видског њарњашића као семантички индикатори* (309–318), у којем је проучено 30 односа између *префиксираних њерфективних* глагола и *одговарајућих секундарно имперфективизованих*, и то десет глагола на *до-*, десет на *-за* и десет на *-из(а)*. У овом чланку изнета су бројна занимљива запажања у вези са разлозима изостанка несвршеног глагола у односу на посведочени свршени (и ређе, обрнуто), о семантичком потенцијалу префикса, модификацијама које се префиксима уносе у глаголе, али и бројним другим појединостима везаним за видске парњаке. Последњи рад у поглављу посвећеном префиксацији – *Префикс с(а)- уз глаголе у српском језику* (319–324) – даје етимолошки и семантички поглед на дати префикс на материјалу перфективних префиксираних глагола. Веома је занимљиво пратити како ауторка проналази суптилне значењске разлике између глагола *саградити* и *изградити*, *сломити* и *јоломити*, *свршити* и *завршити*, али и како трага за одговором на питање који део свог семантичког потенцијала *с(а)-* уноси у глаголе попут *свући*, *сићи*, *скућити*, *сврџити*, *скренути*, *смрвити*, *свржити*, али и зашто нема глагола попут **свисити* (према *снизити*), **свећити* (према *смањити*) итд.

Након поглавља које је посвећено префиксацији, следи оно које окупља радове у чијем је фокусу суфиксација као творбени процес – *Семантичка улога суфиксације у њрошлости и данас*. Ово поглавље започиње радом *Покушаји стварања српске научне терминологије средином њрошлог века* (327–337), у којем је представљена иницијатива Друштва српске словесности у покушају стварања српске терминологије за разне гране научног и друштвеног живота. Веома је интересантно видети како су наши претходници размишљали о развоју српске терминологије, као и о развоју српског језика генерално, као и колико су труда улагали у тај посао. Такође, списак предложених нових термина или замена за стране представља повод за даља истраживања, али и размишљања о судбини нашег језика и бризи коју му данас посвећујемо (ту су, на пример, *изметањ* (изрод), *одпечатањ* (штампани отисак), *изродњ*, *одступњ*, *одпустњ*, *приемњгласослогњ* (акорд), *лѣтоброј* (ера, епоха), *човекословие*, *предприемњ* (антиципација) и сл.). У чланку *О деривацијама на -ар и -ач у српском језику* (339–345), И. Грицкат још једном показује свој смисао за истанчану семантичку анализу и проналажење чак и најскривенијих значењских наноса. Ауторка у анализу креће питајући се зашто се, на пример, појављују случајеви типа *њевач* (а не *њевар*) и истовремено *кувар* (а не *кувач*), иако су обе ове стандардне именице, изведене од сличних перспективних глагола, недвосмислене *nomina agentis*, а зашто постоје и *возар* и *возач* и да ли између ових двеју лексема има некакве значењске

разлике. Трагајући за одговорима на ова питања, ауторка пореди примере попут *чешљач* : *чешљар*, *гуслар* : *гуслач*, *шесар* : *шесач* и сл. и долази до многих значајних запажања. Семантику суфикса И. Грицкат испитује и у раду *О суфиксу -ак и у вези с њим* (347–352), у којем се разматрају непрефиксирани деноминативни изведенице са суфиксом *-ак*, а анализа резултира ширим закључцима, посебно о томе како могу да делују различити асоцијативни семантички механизми унутар морфемских спојева о каквима се овде говори и како је суфиксација плодно тле за изналажење криптосемантичких потенцијала.

Од свих парадигматских лексичких односа, највише пажње Ирине Грицкат привукла је антонимија и управо је овом односу посвећено седмо поглавље – *Парадигматски лексички односи: антионимија*, које обухвата два рада: *О антионимији* (355–359) и *О неким проблемима негације у српскохрватском језику* (361–381). Овим радовима Ирина Грицкат у науку о српском језику уводи антонимију, о којој до тада готово да и није било писано. У првом раду, ауторка поставља општа питања, попут шта је то уопште „супротност“ у реалном свету, у чему се лингвистичка супротност разликује од ванјезичке, и даје поделу на потпуне и непотпуне антониме, док је фокус другог рада на процесу негације. Ауторка у првом делу другог чланка описује различите семантичке могућности и резултате негације – од потпуног одрицања негираног појма до неантонимичности, док је тема другог дела положај речце за негацију у односу на глагол – предикат у реченици. Између осталог, значај овог рада, као и многих других радова И. Грицкат, лежи у поређењу ситуације у српском језику са руским и другим словенским језицима.

Можда више него игде другде, Ирина Грицкат се као врстан стилистичар показала у радовима осмог поглавља – *Синтагматски лексички односи*. У првом раду – *Стилске фигуре у свејлу језичких анализа* (385–400) – ауторка покреће занимљиво и изазовно питање разликовања „књижевне стилистике“ и „лингвистичке стилистике“ и издваја два важна елемента ове проблематике: експресивну вредност и механизме њеног постизања. Поред тога, она даје важну категоризацију стилских фигура са лингвистичког становишта, али оно што је у овом раду можда и најважније јесте указивање на појаву *илајисемије* као статичне полисемије, односно широкозначности. Такође, битно је напоменути да ауторка у овом раду говори и о *грамаћикалној йолисемији*, *ситуационој йолисемији*, *метайакси категорија* (као у примеру *Он није могао ћушањем тио да тирји* – уместо: *ћутећи*) и *метасемији* (*маја влаге*, *јесница дрена* и сл.). О самој Ирени Грицкат и њеном начину промишљања о речима и њиховим везама врло сликовито говори један цитат у којем она објашњава управо метасемију: „Генитиви односа или припадности, наслонени на именице чије значење те генитиве не може толерисати без

стилског ефекта: када се каже крпе облака, клинци кише, игле бајонета и сл., у оваквим граматички исправним додирима лексички инкомпатибилних речи стварају се нове значењске величине, са вишком нове изражајне снаге“ (397). У раду *Експресивне синтагме са генитивима у српскохрватском језику* (401–425), И. Грицкат наставља са испитивањем синтагматских спојева попут *кугле лубеница, клинци кише, крпе облака, шањир сунца, зид шетача* и истиче да је веома важно разликовати лексикализована *метифорска* значења од *фигуративне употребе* лексема, а да је у синтагмама попут наведених у питању *синтагмајска*, а не *лексичка фигуративност*. Ове необичне синтагматске спојеве ауторка тумачи на себи својствен начин – преко супсемантике, криптосемантике – и истиче да се овим неконвенционалним везама „подстиче изроњавање постојећих криптосемема“ (стр. 403). И. Грицкат издваја неколико типова експресивних синтагми са генитивима, међу којима су посебно занимљиве оне типа *меч сиволећа, аутомобил године, сахрана деценије* и сл., код којих на делу имамо суперлативност властитог значења именице.

Последње, девето, поглавље посвећено је ономе што је Ирена Грицкат највише волела и што је било непресушни извор њене инспирације, а то су свакако речници. Поглавље *Лексикографија* обухвата шест чланака, писаних у периоду од 1960. до 1996. године. Прва два рада – *Академски речници и њихови задаци* (429–440) и *Академијски речници и њихови задаци* (441–454) – чине једну заокружену целину, а повод за њихов настанак јесте излазак прве књиге Речника САНУ, што свакако представља веома важан тренутак у развоју српске лексикографије. У ова два рада ауторка најпре говори о значају академија у изради капиталних лексикографских остварења националних језика, а онда и о свему ономе што је претходило објављивању првог тома нашег академијског речника: о значајним годинама и догађајима, о најважнијим личностима и институцијама које су заслужне за то што ми данас имамо Речник САНУ (Друштво српске словесности, Српска краљевска академија, Српска академија наука и уметности; Стојан Новаковић, Александар Белић, Момчило Иванић и многи други), о концепцији овог речника и конкретним питањима и проблемима са којима се лексикографи суочавају при обради лексема (избор грађе, начин навођења потврда, питање нормативности речника, фигуративност и сл.). У чланку *Лексикографски постојање у речницима САНУ и ЈАЗУ* (455–475), И. Грицкат на примеру обраде глагола са префиксом *за-* детаљно приказује сличности и разлике међу концепцијама ова два тезауруса. Она, између осталог, указује на чињеницу да „РЈА од самог почетка представља мање речник описних дефиниција, а више речник синтагматских, синтаксичких, фразеолошких и сличних потврда, датих у контекстима, што омогућује да се сагледају све вредности значења и употребе једне речи“ (стр. 461). Бирајући, не случајно, глаголе за тему овог

свог рада, ауторка је показала колико добар лексикограф мора да познаје механизме који управљају језиком, да запажа последице које проистичу из различитих лексичких интеракција и да решава проблеме који до тог тренутака нису ни били проучени, а можда чак ни запажени у науци. Приступна академска беседа коју је Ирина Грицкајћ одржала на Свечаном скупу Српске академије наука и уметности објављена је у раду *Проблеми описне лексикографије* (477–484). У њој се И. Грицкајћ најпре осврнула на историју описне лексикографије генерално, у којој се могу издвојити три главна раздобља: оријентација на лексикографију као на *експлицирање*, оријентација на *националну лексикографију* и оријентација на *лингвистичку лексикографију*, након чега акценат ставља на српску лексикографску делатност. На примеру Речника САНУ ауторка показује лепезу проблема са којима се лексикографи суочавају, али даје и наговештаје неких будућих задатака. Питања која она у овом раду поставља тичу се пораста квантитета речничке грађе, њене систематизације и квалитативног прилаза „микрозбивањима“ у семантици, пре свега, како И. Грицкајћ сликовито објашњава, при представљању „архитектонике многозначних речи“ и залажења у „микросемантику“ одредница. Претпоследњи рад у Зборнику – *Речник Српске академије наука и уметности* (485–500) – настао поводом стогодишњице оснивања Академије, говори о почецима, лику и перспективи Речника САНУ. У њему се из нових углова осветљава читав пут којим је овај речник морао проћи како бисмо ми данас имали једно такво монументално дело. Ауторка се и у овом раду осврнула на проблеме и питања која су искрсавала приликом уобличавања концепције Академијиног речника (хрватска грађа, икавски изговор, ономастичка грађа, речи из дијалеката и сл.) и објашњава како смо од пројектованог „Речника српског народног књижевног језика“ дошли до речника књижевног и народног језика, са атрибутом *српскохрватски* уместо *српски*. Такође, И. Грицкајћ је у овом чланку анализирала грађу која је ушла у Речник САНУ, као и прираштај речи по томовима, али је указала и на даље изазове који су пред овим лексикографским остварењем, између осталог, и због тога што се број лексема из различитих наука увећава невероватном брзином. Зборник *Кругови Ирине Грицкајћ* завршава се веома обимним прегледним радом *Наука о језику у делатности Академије* (501–587), у којем је представљен детаљан историјат развоја и деловања Српске академије наука и уметности, почев од Друштва српске словесности, преко Српског ученог друштва и Српске краљевске академије, па све до Академије под данашњим називом, с посебним освртом на језичка питања и истакнуте језичке посленике, како домаће, тако и стране који су се бавили српским језиком. На страницама овог текста, описани су сви важни догађаји, часописи, чланци, монографије, послови на изучавању и неговању српског језика, као и сви научници који су томе дали допринос,

од оснивања Друштва српске словесности 1841. године до времена М. Стевановића, М. Пешикана, П. Ивића и М. Ивић и саме Ирене Грицкат, због чега овај чланак представља изузетан допринос изучавању историје србистике.

Колико год приказ био дуг, чини нам се да је немогуће представити чак ни најважније закључке до којих је Ирена Грицкат дошла у својим семантичким радовима или приказати бар део грађе коју је она тако суптилно анализирана. Њени радови су увек засновани на великом броју примера, богати многобројним паралелама са руским, али и другим словенским и несловенским језицима, осмишљени тако да дају одговоре на многа питања, а скоро увек и да покрену нова. Ирена Грицкат је готово хируршки „сецирала“ лексеме које су биле предмет њеног интересовања не би ли дошла и до најситнијих криптосемена, а онда готово поетски уобличавала закључке до којих је долазила, па тако често говори о додирима међу речима, о варницењу које се дешава међу њима, о смисаоном пражњењу, семантичким присенцима и значењским преливима. У складу са насловом Зборника, како бисмо затворили круг, на самом крају вратићемо се на почетак и цитирати уредницу Р. Драгићевић, која за радове И. Грицкат каже „да они подижу част духа“.

*Весна С. Николић**

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

* vesnanikolic88@gmail.com